

2784

І. Захарівський-Лісовицький

ХОЧЕМО ОДНОГО — — БУТИ ВІЛЬНИМИ!

Коротка історія української групи

Ваймар-Герсфельд-Канштат-

Герфа-Герсфельд

І. Сахарівський-Лісковичський.

А О Ч Е М О О Н О Г О - Б У Т И В І Л Ь Н И М И !

Коротка історія української групи Ваймар-Герсфельд-
Канштадт-Герфа-Герсфельд.

Ч а с т и н а І.

В часі розвалу гітлерівської Німеччини сотні тисяч українців і інших національностей видали самовільно працю на фабриках та сільському господарстві, не дивлячись на небезпеку з боку конаючого вже вже в передсмертній агонії, але все ще страшного для нас, чужинців, "унтерменшів", рабів III-Райху, німецького Гестапо та есесменів, пробивалися хто міг на захід, в бік англоамериканських збройних сил, щоб не потрапити до рук "визволителів Європи", російської червоної армії та ненаситного, кровожадного советського НКВД. Багатьом з нас пощастило: ми unikнули і німецького Гестапо і советського НКВД, віддавшись під захист західних альянтів.

Белика група втікачів-українців скупчилася в районі Ваймару в Тюрінгії, куди в першій половині 1945 р. прийшли американські збройні сили. Ця група складалася з примусово вивезених на працю, з евакуованих і з тих, що емігрували на захід в демократичні країни з причин політичного, релігійного й національного переслідування. Тут були й бувші советські піддані зі східних українських земель і бувші польські піддані зі західних українських земель, кубанці, буковинці, закарпатці і старі емігранти ще з часів визвольних змагань 1917-1920 р. р. - сини й доньки з усіх широких просторів України.

Після оголошення наказу ген. Айзенговера про створення національних комітетів на теренах окупованих західними альянтами, українці так само зорганізували у Ваймарі Допомоговий Комітет, який опікувався правно, морально й матеріально всіма громадянами України, незалежно від раси, національності, віровизнання та суспільного і маєткового стану, які в цей час не можуть і не хочуть повертатися на батьківщину з причин політичного, релігійного та національного переслідування. Тисячі українців з усіх кутків Тюрінгії та частини Саксонії йшли до Комітету, щоб одержати якусь пораду або правних захист, або матеріальну допомогу. Комітет в міру можності виконував цю тяжку, але велику й корисну працю.

Щодня виходив бюлетень на цикльостилі, який інформував наше громадянство про події в світі і наше внутрішнє життя. Комітет неодноразово звертався до своїх земляків з закликом, щоб ми всі високо тримали честь української політичної еміграції, тримали себе гідно перед чужинцями, щоб доказати нашим приятелям і тим, хто нас мало ще знав, що ми не такі, як про нас галасують наші вороги за наказом Червоного Кремля.

Комітет видавав в трьох мовах / українській, англійській та німецькій / посвідки політичного емігранта всім, хто звертався. До 10.000 було зареєстровано і видано посвідок, але не менше було таких, що звертались лише за порадами та інформаціями.

Трохи пізніше було там же у Ваймарі започатковано організаційне бюро майбутнього Центрального Допомогового Комітету, який тепер уже більше року існує у Франкфурті.

+ / ПІШЕ.

З початком роботи Ваймарського допомогового Комітету при ньому відкрилась філія Українського Червоного Хреста, яка організувала безкоштовну медичну допомогу з лікарів-українців для всіх потребу-ючих її, давала матеріальну допомогу і також посвідки Укр. Черв. Хреста, спираючись на представництво в Женеві / Швейцарія/, яке там існує ще з часів визвольних змагань.

Навколо Комітету організувався громадський актив з відомих громадських, політичних та церковних діячів з усіх земель України, який активно допомагав Комітетові в його праці.

Представники Комітету в своєму першому меморіалі до командування американських збройних сил, задекларували, що Комітет опікується всіми українськими політичними емігрантами, незалежно з яких земель вони походять і як ці люди опинилися в Німеччині, чи то вивезені силоміць, чи евакуовані в час війни чи що емігрували на Захід в демократичні країни. Всі вони волею долі найшлися тут і з причин політичного, релігійного та національного переслідування – не можуть і не хочуть повернутися на свою батьківщину, яка є окупована комуністичною Москвою та її НКВД. В цьому меморіалі Комітет просив американську військову владу взяти під захист тисячі цих людей, як політичних емігрантів.

Хоч американська військова влада наш Комітет де юре не визнала, однак наші представники мали змогу контактуватися і одержувати важливі для нас інформації та поради.

Вичаїно, на це все не могли спокійно дивитися советські зв'язкові офіцери, які вели широко закроену акцію пропаганди за поворот на "родіну". Ваймарський Комітет і вся ця численна група українців-неповоротців, політичних емігрантів були для них небажаним явищем. На всі їх пропагандні заходи ми відповідали ще більшою згуртованістю та відпорністю, хоч сотні агентів засилялися в наші лави. Та ми їх виявляли і ізолювалися від них. Тоді вони перейшли до улюбленого і перевіреного способу – фізичного терору. "Молодці" з червоними зірками на грудях почали поодиноці виловлювати наших людей на селах та вулицях, і відправляти до всім відомого табору Бухенвальд, де вже НКВД в бувших катівнях Гестапо відкрило свої каземати і мордувало людей своїми звичайними методами. Так було захоплено на селі агронома З.А. з двома синами, Де... та інших та жорстоко катовано. Тільки втручання американської влади врятувало цих людей від жахливих мук і смерті. В другому селі захопили п. С. /прізвища не подаємо з відомих причин/, якого після всіх мордувань ще двічі вішали. Також серед Божого дня на вулиці Ваймару советські опричники схопили українського генерала В. /старий емігрант/, силою вкинули в машину і повезли також до Бухенвальду.

Можна би навести безліч подібних випадків, а ще більше їх нам не відомо в подробицях, які кінчалися замордованням наших людей. У всіх відомих нам випадках втручалася американська влада і звільняла тих людей з пазурів НКВД.

Комітет з допомогою місцевого американського управління організував у Ваймарі три табори для українців-політемігрантів. Решта людей мешкала приватно по селах. Та наше неспокійне життя ще більше ускладнили чутки, що за Ілтинською угодою провінція Тюрінгія має відійти Советам. Люди були стрівожені, не було жадних транспортних можливостей, щоб виїхати на Захід. Надія була лише на власні ноги.

Коли чутки стали дійсністю, Комітет вжив всіх заходів, щоб знайти засоби вивезти старих, хворих та жінок з малими дітьми, які самі не могли іти. Решті людей давалися спрямування в англійські мови, виготовлені ротаційним способом в самому Комітеті і поради, куди рухатися і де скупчуватися. Було дано три напрямки: Франкфурт, Авісбург та Ганновер. Кожен мав розраховувати в першу чергу на власні сили, бо виглядів на виїзд якимсь транспортом було дуже мало.

Все ж Комітет найняв два німецькі автобуси і вони, зробивши кілька рейсів, вивезли якусь кількість старших, хворих та малих дітей.

Десятки ж тисяч українців, що перебували на той час в провінціях Саксонії та Тюрингії, рушили на захід пішки.

Тяжкий то був шлях. Всі дороги були запружені біженцями, які несли на собі, або везли на ручних візках, а навіть на звичайних кінних возах, впрягаючись по десять і більше людей в один віз, свої убогі пожитки, малих дітей, старих, хворих і немічних. Сотки тисяч кілометрів пішки, з гори на гору, з села до села, в літню спеку, обливаючись потом, часто без шматка хліба, змучені, виснажені, зморені, падали, знову вставали і все йшли вперед, оглядаючись на схід, звідки насувалася тінь серпа й молота та примара советського Молоха.

І коли переходили кордони Тюрингії, падали знеможені, але щасливі, і дякували всевишньому, що допоміг їм перебратись на Захід, під захист демократії, де кожен з нас бачив порятунок.

Комітет, Організаційне Бюро Централі і видатні громадські діячі виїхали з Ваймару останніми, коли вже американці казали: "лише сьогодні, бо вже завтра буде пізно, вночі вступають советські війська."

Члени Ваймарського Комітету виїхали в різні місця, з метою організувати життя в нових краях і нових умовах.

Так скінчився ваймарський період.

--- 00000 ---

Частина II.

Частина членів Ваймарського Комітету, Оргбюро Централі та філія Червоного Хреста зупинилася в прикордонному містечку Терсфельді (пров: Гросс-Гессен).

В околиці цього міста стояла покинута господарями цегельня, навколо неї кілька дерев'яних напівзруйнованих бараків, де жили в свій час "остарбайтери" - раби III Райху. На цій цегельні відновив свою роботу Комітет, поповнений новими людьми. Більше трьохсот людей розмістилося в бараках та під піддашшям цегельні, щоб перепочити та роздуматись, що робити далі.

Частину наших людей американці направили в репатріаційний табір УНРРА. При реєстрації службовці УНРРА не хотіли визнавати української національності, а писали лишень "полен" або "рашен". Наші люди рішуче заперечували проти такої настанови, і УНРРА, мабуть вперше в своїй, хоч і короткій історії, зареєструвала нову національність - українців. Та ще більше вони були здивовані, що ці українці не збираються репатріюватися, а залишаються на еміграції. Так повстали перші колізії між нами, тими що не хочуть репатріюватися і установою, яка покликана для того, щоб репатріювати.

А тимчасом люди все прибували і сміливіші з них ішли до УНРРА-іського табору і за якийсь тиждень їх було вже більше 600 чоловіка. Але основна маса боялася цього табору і зупинялася на цегельні в знайомих умовах: така страшна була для них примара репатріації.

Терсфельдський Комітет нав'язав контакт з місцевою американською владою і за її допомогою організував постачання харчами людей, що вже мешкали, та тих, що щодня прибували на цегельню.

Через кілька днів відновив свою роботу Український Червоний Хрест і подавав медичну допомогу всім потребуючим; також і Оргбюро Централі почало організаційну роботу по створенню місцевих комітетів на території Гессенщини.

Н-д приміщенням Комітету замайорів український національний прапор та прапор Червоного Хреста.

Місцева амери анська влада зацікавилася нами і звернулася до нас, щоби з'ясувати, що ми за люди і чому тут опинилися.

Знову було відновлено видання щоденного "Бюлетеню" та "Коротких Вістей", довідок Комітету і Червоного Хреста.

Частина людей, відпочивши кілька днів, рухалася далі в район Франкфурту та Ганноверу, а на їх місце прибували все нові. За час існування табору на Цегельні, через нього перейшло більше двох тисяч людей, яким була надана правна, моральна і матеріальна або медична допомога.

Та не довго ми відпочивали. Наш табір стали відвідувати советські старшини і агітувати за поворотом "на родину". Вони довідалися, що це за група і повідомили головний репатріаційний штаб. Там зацікавидися і посилили натиск. Вже, крім репатріації, нам загрожували примусовою репатріацією. Після советських відвідин, люди почали розбігатися на села, боячись примусового повороту туди, звідки вони втікли з великими труднощами. Група людей, біля 200 чоловік, разом з Комітетом, вирішила захищатись організовано. Тоді на цегельню приїхав сам начальник по репатріації, генерал Голіков зі своїм штабом / десять старшин/, в супроводі американських офіцерів. Побачивши український національний прапор, він почав кричати на всіх, загрожувати, називати фашистами. До речі: і він і всі советські старшини були п'яні. П'яним хрипким голосом він вимагав арешту членів Комітету, негайно зняти український прапор і всіх відправити в советський репатріаційний табір. Але американські офіцери йому відповідали, що ні одної його вимоги виконати не мржуть, бо не мають на те певних наказів від своєї влади.

Поводив себе цей типовий НКВД-ист весь час грубо, кидав всякі непристойности в наш бік. Дійшов до того, що американці змушені були зауважити йому, що так вести себе йому не личить. При від'їзді він нам прирік, погрожуючи кулаком: "на дні океана найду вас і унічтожу." Та американці не дали йому більше кричати і повезли геть з табору.

Після цієї візити люди ще більше денервувалися і слабші не витримували і розбігались в різні боки, гадаючи, що поодиноці краще буде рятуватися. Комітет же зайняв становище: порятунок наш - в нашій згуртованості, організованому спротивові. Всі за одного, один за всіх - цього гасла дотримувався Герсфельдський Комітет послідовно в своїй повсякденній важкій, але відповідальній і почесній праці.

Советська агентура посилила психологічний терор, поширюючи чутки, що за Ілтинською угодою всі бувші советські піддані будуть примусово повернені на "родину". На жаль, знаходилися мало свідомі і наші громадяни, які повторювали це саме, а слабші люди з всього цього попадали в розпач і вносили зайву нервозність в загальну масу. Та знайшлися й люди сильної волі і здорового розуму. Герсфельдський комітет і Оргбюро Централі і громадський провід рішуче поборювали всякі ворожі провокації. Основна законна підстава, яка відкидала усяку примусову репатріацію, це є відвічне право надання притулку політичній еміграції. А ми такі є. Тому кожна демократична країна по вселюдським законам гуманности дасть нам притулок. І це мало рішачий вплив: люди вірили в закони справедливості і заспокоювались.

Через день після приїзду генерала Голікова американці викликали представників Комітету для розмови. Протягом 3-х годин українці виклали історію старої і нової української політичної еміграції, причини, що викликали її та чого добиваємося перед демократичним світом. Повгу розмову представники Комітету підсумували такими пунктами:

1. Ми є політичними емігрантами.
2. Батьківщина наша окупована тоталітарно-комуністичною Москвою і її НКВД.
3. Повернутись в цей час ми не можемо з причини політичного, релігійного та національного переслідування, бо ми є демократи і маємо інші погляди на життя: комуністична диктатура не терпить інших політичних і суспільних поглядів і все нещадно нищить.
4. Ми хочемо, щоб демократичні країни світу на підставі Атлантийської Хартії допомогли українському народові відновити свою державу, вільну і ні від кого незалежну, яку він виборов собі в час великої східної революції в 1917 - 1920 рр.
5. Законний репрезентант українського народу і Української держави - уряд УНР є тепер на еміграції разом з нами.

Прочавчись, американці порадили українській делегації зняти над Комітетом український національний прапор, щоб не дратувати східного союзника. З болем в серці довелось ту пораду виконати.

Було ясно, що втриматись у Герсфельді на пегельні не буде можливості. З одного боку сильна советська акція, з другого боку зобов'язання в Алті не давало можливості американцям говорити й робити те, що вони думали, і що взагалі вимагали віковічні міжнародні людські права, про надання права азилу політичним біженцям. Але чи не найбільш дошкулювали побутові умови. Наближалась осінь і зима, а люди мешкали в непридатних бараках, де не було дверей, вікон, але лишались мільйони блошиць, з якими не було ніякої змоги боротись через перенаселеність кімнат; частина ж людей мешкала прямо під піддашсям, де раніш висувувалась цегла, макчи над собою дах, під собою голу землю. Збільшились випадки захворювань.

Комітет ро іслав своїх уповноважених в різних напрямках, щоб підшукати десь або кращі бараки, або військові касарні, щоб за тепла переїхати туди і лаштуватись до тяжкої європейської зими, з її вічними дощами та туманами.

Але події раптом розгорнулись зовсім в іншому напрямку.

Частина III.

30 липня 1945 р. в УНРРА-івському таборі було об'явлено всім українцям, що їх перевозять до іншого табору в Карльсруе і для того вони мають їхати машинами на ст. Бебра. Люди стривожились, бо зі станції Бебра направляли ешелони з біженцями лише в советську зону окупації.

Але не можна було собі дати жадної ради, бо табір "Крігсшуле" було оточено озброєними вояками. Делегація від українців звернулася до директриси табору м-ме Шевальє з висловленням свого протесту проти безпричинного арешту і депортації в непевне, але м-ме Шевальє запевняла часним словом, що всю групу 316 чоловік буде лише перевезено в інший табір до Карльсруе, а її помішниця, офіцер УНРРА-и, м-ме Раго навіть цілувала хрест перед українцями-матерями, присягаючи їм, що це не є видача советам. Спроби деяких матерів виклопотати звільнення від транспорту з огляду на хворобу дітей не мали жадного відгуку у м-ме Шевальє, Раго, Сімон і Штерн.

Один з українських чільних громадян випрохав дозволу поїхати за своїми речами в табір на цегольню і там порозумівся з Українським Комітетом. Вирішено було: покластися на дане представниками УНРРА-и

чесне слово, що це не депортація до Советів і не вчиняти спротиву транспортуванню. Між тим, поки згаданий громадянин їздив для переговорів на переговори, один з американців "умовляв" дружину і двох дітей цього громадянина, погрожуєчи револьвером, щоб їхали туди, куди їх повезуть! У вечері того ж дня майже всю групу українців з "Крігсшуле" було вивезено до Бебри і повантажено у відкриті вагони з під вугілля. На деяких вагонах було написано крейдою: "Штутгарт". Вночі поїзд виїхав. До нього було причіплено ще декілька вагонів з втікачами-прибалтійцями, поляками, білорусами. Комендантом своєї частини ешлону українці вибрали п.З. В кожному вагоні було обрано старосту групи. Вночі почав накрапати дощ, який все посилювався. Люди в повній темряві напинали матраци, ковдри, плащі тощо, щоби захистити своїх дітей і себе від потоків дощу.

На одній з ближчих станцій на кордоні між американською та советською зонами, поїзд зупинився надовше. Советський офіцер зі станційної комендантури почав вимагати, щоб українців було висаджено з вагонів і передано в його розпорядження для репатріації. Комендант ешалону горяче протестував проти цієї незаконної вимоги советського офіцера. Під галас цієї суперечки пасажир-українець тремтів в вагонах, благаючи в душі милосерного Господа, щоб врятував їх від лютої смерті в пазурах енкаведистів. Повна темрява й все дужчий дощ не припустити можливості советському офіцеру почати перегляд транспорту. Залізнична адміністрація відмовилася затримати на маленькій станції цей поїзд, що мав певне спрямування, до ранку / для советської перевірки/. Коли, нарешті, поїзд знову рушив далі, - зітхання радості вирвалося у всіх людей, дехто з жінок почав гістерично плакати, бо нерви не витримали такого ~~божевільного~~ напруження / як перед смертним вироком/, всі загомоніли разом, дякуючи Богові, сміючися, гірко проклинаючи тир нів, тощо.

В дорозі маршрут поїзду було невідомо чому змінено і весь ешалон поїхав до Штутгарту. Українську групу було повезено до мішаного табору УНРРА "Функерказерне" в Канштадті біля Штутгарту. Розвантажені речі і люди скупчилися серед величезного двору. Ніхто не звертав на них уваги. Командант табору - якийсь поляк в уніформі УНРРА-и байдуже поставився до нових мешканців і кудись зник. Пішов дощ. Надійшла темна ніч. Тоді українці примушені були самі шукати собі притулку: частина поселилася в пустому гаражі, на голій цементовій підлозі, інші порозбредалися по горинах великих корпусів табору, наповнених вірменами, югослов'янами, поляками, чехами і ін. Дехто з українців, за браком мешкань і через повну байдужість УНРРА-и, примушений був влаштуватися серед двору, поставивши собі шалаш з дошок і ковдер і прожили так цілий місяць під дощем. Від таких умов двоє з таких примушених "Тропелодитів" XX ст. захворіли на туберкульозу легенів - це був професор малярства і його дванадцятирічна донька. Бранці наступного дня приписали новоприбулу групу українців до "польської кухні" табору і видали трохи стружок на підстилку до сну. Тяжкі умови життя і несприятливе оточення не стримали здатності української групи до самоорганізації, відразу було сформовано місцевий Комітет і обрано старосту групи; було зорганізовано парафію УАПЦ, дитячу школу, амбулаторію УЧХ, культурно-освітню комісію. Перша ж релігійна відправа-вечірня посеред двору, під відкритим небом притягнула до гурту молящихся українців багато югослов'ян. Побачивши такий порядок і приклад українців, півторатисячна група поляків також заходилася влаштовувати богослужби, яких у них раніше не було.

Найбільшою неприємністю життя в цьому таборі було те, що він вважався перехідним-репатріаційним. Раз-у-раз звідси вивозили на батьківщину яку-будь національну групу. Щоб запобігти непорозумінню примусової репатріації, українська група одностайно зголосилася листами до директора УНРРА-и і до американського команданта Вюртембергії, полк. Джексона, українцями-бездержавниками, політичними емігран-

теми, та вважала, щоб їх уло призначено до якого-небудь табору українців-бездержавників, або виділено в окремий табір. Командант прийняв представників українського Комітету дуже чемно і уважно, проте не дав ніякої ясної відповіді на подану петицію. Функціонери УНРРА виявили очевидне незадоволення з одмови українців репатріюватися і не хотіли визнавати окремої української національності, вважаючи, що такої нема і не може бути, а можуть бути лише поляки або росіяни. З огляду на таку нагинку, від української групи відділилися зрештою ті під проводом П. Повного, колишнього члена Союзу Польщі, які зголосили себе "обивателями польськими" і влаштувалися на життя серед польської групи і під її зверхністю, вважаючи так для себе безпечніше. В короткому часі советські офіцери звернули увагу на групу "українців-бездержавників в Функерказерне" - їх таємні агенти почали баламутити українців різними провокаційними чутками. Одного ранку адміністрація УНРРА-и закликала всіх українців до великого параду, де була католицька церква. Тут з'явилися три советські агенти, які почали умовляти українців повертатися додому, бо "там їм будуть видавати меблі". Потім почали викликати по прізвишах і запитувати про згоду репатріюватися. Всі відмовилися. Між тим прийшов представник польської групи і заявив гострий протест проти того, що таку комедію влаштовували в їх костелі, і проти того, що советські старшини ще повоилися в посвяченому місці / були в шапках, курили, вели себе непристойно/. Советчики вийшли в двір. Їх оточив великий натовп, що реготав і плузував з них. Тоді советчики вийшли з табору.

24. серпня о год. 9-ій вечора директор УНРРА Бічер повідомив керівництво української групи, що вранці буде вивезено українців до іншого табору. Пояснення - куди саме мають вивезти українців - п. Бічер відмовився дати, заявивши, що ніби й він сам цього не знає, а що вранці довідається про це й скаже. Тоді український комітет ще раз попередив п. Бічера про небажання української групи репатріюватися і про заперечення проти можливої депортації до советського табору. Комітет уповноважив шістьох своїх членів верувати поставок української групи під час наступних подій та репрезентувати опінію українців. Частина громадян негайно радила вийти з табору, побоючись злобо. Поміркованіші закликали чекати, з довір'ям до американської влади, подій ранку. Оскільки була вже ніч, - зупинилися на останньому.

25. серпня рано американське військо оточило табір. Директор УНРРА п. Бічер, наказав всім українцям виходити на двір і сідати на авто. Літери українських уповноважених заявили п. Бічеру, що просять повідомити, куди українська група має їхати, і що їхати в розв'язці всі українці відмовляються. Тоді було запрошено уповноважених до в'язниці, ніби для переговорів, там їх було заарештовано в ізольованій кімнаті і під збройною вартою. Українська група, побачивши безпричинний арешт своїх представників, розуміла, що йдеться на щось зле і за даним одним із діючих керівників паслом - кинулася в розтіч на прорив. Оскільки табір мав багато виходів і перелазів, що з них не всі були вартовані американськими воїнами і польською поліцією, то в такий спосіб з табору вирятувалися, кинувши речі на призводиню, більша частина українців - 206 чол., враховуючи дітей, жінок і старців. Вони опинилися під голим небом, серед руїн і садків зовсім чужого для них міста. Німецьке населення гуманно поставилося до нещасних втікачів: деякого прийняли на ночівлю, особливо з малими дітьми, майже всі господарі частували своїх невілних гостей овочами, що в них були в достатку. Але основну допомогу, звичайно, подали своїм братам українці, що мешкали приватно в Штутгарті і в околичних таборах. Як вістку, що українців "лашають", в Функерказерне, з різних околиць міста і Вюртембергії, трамваями, роверами і електротягачами приїхали українські громадяни і до 5 год. вечора розмістили всіх втікачів у себе, нагодувавши їх, постачали кому треба речі першого надобору, і болячи втікали, в чому були, почали нещадно допомагати їм.

були легко поранені підчас втечі і нервово потрясені. Решта українців, що не встигла або з різних причин не могла втекти з табору, була примусово повантажена на авто американськими солдатами під керівництвом лейтенанта Кунігема, який з вікна контори УНРРА-и спостерігав хід своєї "боевої операції": солдати, а особливо польські поліцаї, що найбільш ретельно допомагали депортувати українців, тягнули людей і жінок з дітьми, вкидали в авто, підштовхували прикладами; речі просто викидали з вікон другого й третього поверхів; при цьому багато багато з цих речей псувалося й розкрадалося злочинцями. Щоб "вилапати" всіх дощенту українців, поляки нищили по всьому таборі і вказували американцям на тих, кого опізнавали, як українців. Частина їх групами блукала навіть по сусіднім до табору вулицям і там хапали зустрічних українців і силою тягнули до табору. За кожного зловленого в такий спосіб українця УНРРА видавала нагороду по 200 марок. Одкупитися од цих ловців можна було ще більшою сумою грошей, годинниками, або що. Лише оціниціям пощастило так сховатися, що поляки не змогли розшукати / напр., артист, оперовий співак Ч. просидів без їжі і води в каналізаційному каналі три доби, доки в таборі не заспокоїлося. / Не пощастило врятуватися від депортації навіть групі обивателів польський П. Певного, які спочатку відчували себе в безпеці. Але, коли було вивезено основну частину українців, то поляки видали Бічеру і Кунінгему і цю групу, як жадних поляків, а лише українців. Не зважаючи на протест П. Певного і інших, їх також примусово посадили на авто і вивезли туди, куди було спроваджено інших українців, що не зголошувалися поляками.

Негайно після початку цієї акції директора УНРРА і лейтенанта Кунігема, Український Комітет установив спостереження за подіями в середині табору, засилаючи **туди своїх хлопців**, які інформували про стан і допомагали українцям звідти втікати. Навкруги табору стежили українські вартові: частина їх поїхала услід за автоми, на яких вивозили під озброєною вартою українців, і встановила, що їх вивезено до концентраційно-репатріаційного табору НКВД в Цуффенгавзен, біля Штутгарту. Частина українських вартових вишукувала втікачів, охороняла їх від нападів поляків, вивозила їх з зони небезпеки і влаштовувала на помешкання. Два українські священники - автокефальний і грекокатолицький - відвідали коменданта табору Вюртембергії, полк. Джексона, поінформували його про події і подали петицію про звільнення українців-бездержавників, ув'язнених в советському таборі НКВД. Один український старшина зі старої еміграції звернувся до польського зв'язкового офіцера за допомогою - той негайно заявив протест проти такого насильства / бо серед ув'язнених було чимало колишніх підданих Польщі / і поїхав клопотатися до Головної Кв-тирі. Самі ув'язнені в концтаборі Цуффенгавзен трималися здебільшого мужньо і відкидали всі пропозиції згодитися на репатріацію. Але настрої їх був такий тяжкий, як у людей приречених на смерть, що ніхто не міг спати й їсти протягом декількох днів перебування в цьому таборі НКВД. Староста цієї групи, колишній старшина армії УНР, а потім вільнонайманий старшина польської армії, апитував бадьоро советського офіцера при кожній зустрічі: "Ну, кагда нас будете вешать?" Від такої витримки енкаведисти сатаніли, але розгублювалися.

Табір був дуже пильно стережений озброєними червоноармійцями, які раз-у-раз стріляли, особливо вночі, щоб перешкодити втечам. Але, ризикуючи життям, хлопці і молодші віком громадяни, особливо ж поодинокі, почали втікати вночі крізь колючий дріт. Так врятувалося щось біля 30 чол. Український Комітет zorganizував спостережний пункт прямо насупроти в'їзду до цього табору і звідти пильнував за життям табору вдень і вночі, маючи на увазі перешкодити примусовому вивозу 76 чоловік, що сиділи ув'язнені. Крім того було zorganizовано засилку в табір своїх зв'язкових для взаємної

Нарешті, під впливом різних причин, було організовано мішану американсько-советську комісію, яка особисто перепитала всіх ув'язнених про бажання репатріюватися і всіх, хто твердо заявив про своє бажання не репатріюватися, повернула назад до Функер-казерне, видавши посвідки, про визнання їх бездержавниками. На "родіну" згодилося повернутися щось із 15 чоловік, що з ними й зроблено. Енкаведисти ж, догадуючись, що значна частина українців, що втікли з їхніх лап, поселилися в околичних таборах, почали нищпорити по них, домагаючись у командантів таборів переглянути картотеки, або просто видати їм "наших людей". Українська свідомість і солідарність зробила ці посягання енкаведистів марними: в деяких таборах їх не припускали навіть на територію табору, заявляючи їм категорично, що "ваших людей здесь нет" —, бо політичні емігранти є бездержавниками і не можуть підлягати урядові, який їх переслідує-тероризує. Частина цієї південної групи "ваймарців" потім вернулася до Герсфельду, більша ж частина їх розселилася на півні. Всі вони ніколи не забудуть директора УНРРА Бічера, лейтенанта Кунігема і концтабору НКВД в Цуффенгаузені.

Частина IV.

Не встигли мешканці цегельні заспокоїтись після подій 30.VII в "Крігсшule", як з'явилися співробітники УНРРА і на цегельню. Заступник директора місцевої УНРРА, мадмуазель Штерн, заявила заступнику голови герсфельдського Комітету, що всіх мешканців цегельні так само перевезуть в Карльсруе, куди виїхала перша група, і залишила бланкети карток, які Комітет мав виповнити на кожну особу. Після короткої наради було вирішено: зареєструватися і їхати до першої групи. Підстав сумніватися в намірах УНРРА не було, хоч треба було вжити всі міри обережності. Всі люди зареєструвалися і кожен правдиво відповідав на всі питання картки, в тому числі і на питання, де був на 1.8.1939 р., всі відповідати правдиво. Ця реєстрація остаточно виявила, що серед мешканців цегельні переважала більшість з підсоветської України, менше було бувших польських підданих, з Зах. Укр. Земель, та невелика кількість старих емігрантів 1920 рр., старшин та воєнків армії УНР.

6. серпня п. Штерн повідомила Комітет про те, що завтра о год. 9-ій ранку будуть подані грузові авта для відправки на ст. Бебра, звідки залізницею повезуть нас на Карльсруе. Транспорт буде супроводжувати службовець УНРРА. 7. серпня о год. 8-ій прибули службовці УНРРА і почали робити "санітарну обробку", виїзджаючи, засипаючи порошком весь сідяг і тіло. Біля дев'ятої години прибули авта. Люди вже були розподілені на групи й спокійно вантажили свої речі й сідали самі. Коли машини від'їхали від цегельні, раптом з'явилися військові авта з озброєними американськими воєнками і приєдналися до нашого транспорту. Одне авто з жовнірами виїхало вперед, кілька вклинилося між наші авта, а два їхали на невеликій віддалі позаду.

Спочатку ми на це мало звертали уваги, але коли машини повернули в зовсім протилежний бік від того напрямку, куди нас мали вести і великою швидкістю прямували на Схід, в бік советської зони, люди стрівожилися. При самому від'їзді з міста звідкись з'явилось авто з червоними зірками і советськими старшинами і приєдналось в хвості до транспорту. Всі впали в розпач. Було ясно, що нас обмануто. Авта набували все більшої швидкості, а кожен рішав, що робити? За якийсь час советське авто відстало й повернулось до міста. Кожен міркував, що совети переконались, що транспорт пішов у бажаному напрямку, повернули назад. Авта вихром неслися все далі на схід. Хто перший прийняв рішення — тепер важко сказати, але раптом люди почали вискакувати з авт, розбиваючи собі голови, озличчя

калічили руки, ноги. Було чути нелюдські крики падаючих і стрілянини американських воїнів. Громадянин Ворончук вискочив з дружиною і покидав своїх дітей: трьохлітню доньку і семилітнього сина. Любитих, окривавлених дітей схопили вони з дружиною і кинулися тікати до лісу, куди вже прямували ті, що вискочили раніше. Зчинився страшний галас і стрілянина. Люди з переляку не могли бігти, падали, істерично кричали, але американські воїни ловили людей поодиноці і силою кидали до авт. Всіх переловили й посадили. Стрілянина вщухла. Під загальний крик, прокльони й плач авта ще з більшою швидкістю поїхали вперед. Американський лейтенант, обганяючи на своєму "джипі" наші авта, кричав, заспокоюючи нас, що нас везуть не до совєтів, а в табір біля кордону. Як довго ми їхали - годі тепер сказати, та ось з-за горба показався табір - напівзруйновані бараки. Машини в'їхали в подвір'я і стали. Було наказано злазити з авт і забирати свої речі. Ікийсь час всі сиділи, немов закам'янілі. Після другого нагадування поволі почали розвантажуватись. Після від'їзду авт до нас звернувся американський лейтенант Абельзон з попередженням: з табору ніхто не має права виходити, підходити до дротів не можна, бо вартівим воїнам дано наказ - стріляти, якщо хто буде намагатися тікати. На кінці своєї промови підкреслив, що він є командант табору, повний господар його і всі накази мусять виконуватися точно. Винних буде суворо покарано. Тепер тільки ми роздивились, що табір обведений колючим дротом, а кругом стоять озброєні вартіві. Ми були інтерновані, хоч нам про це чомусь офіційно не говорили ні тоді, ні пізніше. Так кінчився перший період Герсфельду і почався новий період, що ми його звемо Герфа.

Ми аж за кілька днів довідалися, як зветься місцевість, від американських воїнів. Нам з'ясували: Герфа, 5 км. від совєтського кордону/.

Частина V.

Настало відпруження: жінки ісділи на тлумаках і плакали, а чоловіки якось байдужо розглядалися довкола. Морально всі були в ту мить розчаровані.

Українці-лікарі подали першу поміч тим, що поранились в часі їзди, вискакуючи з авт. Громадянин Ворончук, який перед цим був повністю здоровим, тепер цілком занеміг. Через кілька днів, на вимогу Комітету, його забрали до лікарні. Відхорювавши більше року, він помер, покинувши дружину й двоє малих дітей.

Зібрався Комітет і чільніші громадяни, коротко обмінявшись думками, доручили трьом чоловікам оглянути й розподілити приміщення. За годину всім було ополошено, в якому бараці і хто має мешкати. Всі трохи підбадьорились і почали влаштовуватись.

Над вечір прибула м-ль Штерн і сказала, що ми мусимо влаштовуватись надовго, але відмовилась будь що пояснювати. Привезли харч і всім роздали, пізніше підвезли солому на сінники. Пізно у вечорі, коли вже всі були в приміщеннях, і якось влаштувались, позавішували ковдрами повибивані вікна, пішов густий дощ, який затягнувся на тижні без перерви. Але над нами був дах і всі ми були задоволені, що маємо відпочинок. Комітет офіційно перестав існувати. Було визначено нашого керівника табору, проф. В-ва і йому двох помішників, які й зайнялися організацією внутрішнього життя.

Щоб вивести людей з тяжкого морального стану, треба було дати працю. Почали приводити до порядку табір, на праці були всі фізично здорові люди.

Тим часом організували курси шоферів, курси по вивченню англійської мови, французької мови, хорівий гурток, гурток молоді та школу для дітей. Вечорами в приміщенні ідальні влаштовували лекції, реферати та розваги. Дехто скаржився, що не вистарчає часу.

а нашим юним кроком слідував комендант Абельзон. Але карати не було за що. Тоді він вирішив разом з м-ль Штерн все ж чимсь отруїти і без того не солодке життя. Спочатку відібрав особове авто керівника табору проф. В-ва, яким він прибув з Ткрінгії. Потім було наказано взяти всім українські документи. Для чого і куди – нічого не пояснювалось. Скоро авто розбив сам Абельзон, а долі документів ми не знаємо і по цей день, бо пізніше з'ясувалось, що наших документів не має ані в канцелярії УНРРА, ані в військовій частині. Ми нав другий тиждень нашого напруженого, творчого, але твердого життя. На неділю було підготовлено концерт. Залю наші мистці розмалювали художньо, прикрасили зеленню, квітами. Для цієї мети лейтенант Абельзон дозволив кільком чоловікам вийти з табору до лісу, бо на подвір'ю не було жадного дерева, ні квітів. Це були перші шасливці, які побували поза дротами, хоч під пильною охороною двох озброєних американських вояків. Невелика сцена була оббита українськими килимами, а в центрі висів портрет Тараса, прикрашений вишитими українськими рушниками та польовими квітами. Цей маленький портрет був для нас символом великого духу, який нас підносив в хвилини розпачу й зневаги. Короткий напис під портретом: "Борітеся – поборете !" збуджував в кожному з нас віру в нашу перемогу.

На концерті були запрошені від УНРРА м-ль Штерн та п. Сімон. Від американської армії були запрошені лейтенант Абельзон, а через нього і вищі офіцери частини, в розпорядження якої ми були передані. Концерт пройшов з великим успіхом. Всі були в піднесеному настрої. Здавалось, що ми знайшли те, що так довго шукали. Були захоплені і американські офіцери і вояки, які нас вартували. Капітан, дякуючи керівникам табору, проф. В-ву за симпатичний концерт, як він висловився, сказав, що він вперше чує українську пісню і музику. Концерт його зворушив. Особливо він зацікавився трійкою бандуристів, які в той час перебували разом з нами і на першому концерті співали прекрасно.

Граючись, він сказав недвозначно, що зробить все можливе, щоб полегшити наше життя. Ці його слова були сприйняті як голос з неба, ми всі раділи, як діти. Лейтенант Абельзон і м-ль Штерн та Сімон також "дякували", лукаво посміхаючись і також "обіцяли" полегшити наше тяжке становище.

На другий день у вечорі лет. Абельзон заявив проф. В-ву, що він надалі щодня буде видавати сорок перепусток для виходу з табору, з умовою, що коли хтось не повернеться до табору, тобто втіє, то знову табір буде зачиненим, а всі будуть покарані, і тут же вручив сорок перепусток. Перед керівництвом табору стало тяжке завдання, кому дати перші перепустки і як уникнути втечі будького з табору? Та спільне пережите горе навчило багато дечому. Всі люди були упереджені про умови виходу з табору.

Другого дня після восьмої години ранку майже всі мешканці провозжали перших сорок чоловік на волю. Раділи всі: і ті, що одержали перепустки, і ті, що залишились в таборі, чекаючи на свою чергу. Для керівництва табору цей день залишився під знаком: чи всі повернуться?

Та всіх нас в'язало щось невідоме, нерозривне: наше бажання досягти поставленої мети. До восьмої години ввечері всі повернулись до табору. Через кілька днів до таборового театру, а ми вже так називали спільну їдальню, було привезено піаніно. Кому прийшла така шляхетна думка – ми не знаємо, але слова американського капітана мали свій зміст.

Бідразу пані З. організувала курси для молоді, музичну школу по курсу фортепіано. Так уже життя побудоване, що від великого до смішного один крок, а від щастя до нещастя так само. Наше життя повне парадоксів. Таким парадоксом було для нас звільнення з посади військового команданта нашого табору, всесильного лейтенанта Абельзона. На його місце був призначений симпатичний, ввічливий лейтенант Л. Новий лейтенант був повною протилежністю попередника.

ним прийшли зовсім нові порядки. Всі строгости Абелісона він відмінив і заявив, щоб ми себе почували людьми, а не якимись в'язнями. Він зазначив, що скоро будемо самі господарями цього табору. З більшою завзятістю взялись люди до праці. Чоловік до 90 ам. денці взяли до себе на працю.

30. серпня у вечорі новий комендант оголосив, що завтра, тобто 31. серпня 1945 р. буде мішана американсько-советська репатріаційна комісія. Кожен мусить сказати за себе персонально, хто він і чого хоче. Заневаж, що страшного нічого нема. Насильства ніякого не буде.

Вечір і більша частина ночі пройшла в напруженні і очікуванні завтрашнього невідомого. Люди передавали собі самі фантастичні чутки: то нас по одному викликать і заарештовуватимуть, або відокремлять всіх бувших советських підданих і повернуть їх проти їх волі "на родину", або всіх разом, не розбираючись, хто звідки походить, або приїдуть разом з советською комісією і советські машини і зразу ж після комісії будуть садовити в машини всіх, кого комісія визначить до повороту.

Була поставлена внутрішня варта, яка мусіла стежити за всім, що робиться поза табором і бути готовою до всяких несподіванок. Табір заснув тірвожним сном. На світанку всі були на ногах. Таборний провід, обговоривши наступаючі події, вирішив: внести спокій в табір, але бути готовим до всього. Заспокоєння внесло те, що робітники, які працювали у американців, нормально пішли на працю.

О год. 9-ій на подвір'я в'їхало кілька американських особових військових авт і два авта УНРРА. На другому кінці табору, біля приміщення американської варти, всі машини спинились. Вийшли американські офіцери, два советські офіцери і службовці УНРРА, серед них м-ль Штерн. Викликали перших двадцять чоловік. Пішли одиниці, з дружинами й дітьми. Пішли, мов на страшний суд. Решта людей, проважаючи, бажала шасливого повороту. Присутність советських старшин ще збільшила напруження і до того перенапружених нервів. Дехто з жінок почав плакати, але в основному всі були рішені на всякі крайності. М-ль Штерн загадково всміхалася і "заспокоювала". Вийшов перекладач з головної УНРРА в Арользен / б. Каселя / і оголосив розпорядок переведення ірландки. На закінчення додав: "Надіємось, що Господь допоможе, і все буде гаразд".

Втопаючий хапається за соломинку - каже народне прислів'я. Так і наші люди схопились за останні слова перекладача, тихо їх шепчучи, як молитву.

Одиноких викликали по одному, родини разом. В першу групу попала вдова, що мала п'ятеро дітей, з яких найстарша донька мала 12 років. Діти обступили її, вчепившись за спідницю, а найменше немовля вона тримала на руках. В цей час увійшов советський лейтенант з шматком білого американського хліба засмаженого маслом, яким його і всіх приїзжих почастував військовий командант табору.

Побачивши жінку з п'ятьма дітьми, він підійшов до неї і з фальшивим співчуттям звернувся до дітей: "Бедніе діти, ви на pewno кушать хотіте, возміте мой хлєб", і, нагнувшись, подав трьохлітньому карапузові. Алоп'я відвернулось, відповіло на його припрошення: "У нас у кімнаті більше є: і ковбаса, і шоколада є". Скопфужений советчик мовчки відійшов.

Всі питали: хто ти, звідки, як опинився в Німеччині, що робив, чи служив у яких-небудь арміях, де і коли, і в якому званні, чи хочеш їхати додому, чому не хочеш їхати додому?

Всі відповідали чітко і мужньо. На питання: чи хочеш їхати, всі відповідали голосно: "Ні" і пояснювали, чому "ні", підтверджуючи це советськими документами НКВД, де і коли, і за що був 5 або 10 років на каторзі на Біломорському та Москво-Володзькому каналах, на Соловках або Колимі.

Советський капітан питань майже не ставив. Коли один з наших таборян розповідав, як його нізачо посадили в 1937 році до в'язниці і після довгих знущань та побиттів на допитах, без суду вислали на Сибір, капітан перебив його, звертаючись до перекладача: "Прошу сказати амриканцам, что это все было во времена "ежовщины", тогда много невинно пострадало, а теперь этого нет, все вредители наказаны". Перекладач переклав це американцям.

— "А за що мене в 1940 році, через місяць після звільнення, знову заарештували і кинули до в'язниці? — запитав советського капітана допитуваний. Капітан похнюпив голову і нічого не відповів.

Перекладач переклав і це американцям. Всі стримано посміхнулись.

Питань більше не було. До

до вечора комісія скінчила свою працю і виїхала. Всі дякували перекладачеві і через нього американцям, які поставились до нас зі зрозумінням нашої становища.

Знову пішли однаковісіньки, схожі один на одного дні — будні таборного життя. Бже на всі лади пересудили висновки комісії, вже і "видавали" ссоветам нас, і "повертали" назад. Та врешті і це надокучило і всі заспокоїлись, повернувшись кожен до своєї праці.

14. вересня нам видали американські посвідки / на зразок тимчасового паспорту/, в яких всім державну приналежність костарили: "бездержавний".

Таке визначення нас ми сприйняли, як логічний вислід роботи комісії і її висновки, бо ми заявили всі, що додому не поїдемо з причин політичного, національного та релігійного переслідування. Ми є політичні емігранти. У всі часи політичні емігранти користувались правом азилу в інших країнах, тому і в нас цього права ніхто не може відібрати.

Свято Покрови відсвяткували урочисто за нашими українськими традиціями ще з козацьких часів Запоріжської Вольности. Наші жінки приготували багатий обід виключно з українських страв, серед яких перше місце займали борщ та вареники. Наш тимчасовий театр виконував тепер дві ролі і як театр і як їдальня. Запрошені гості: американські службовці, УНРРА, серед яких і м-ль Штерн і таборяни сіли за стіл.

П.о. Петро з українського табору в Алендорфі відправив короткий молебень.

Після вечірні був короткий концерт, а потім прибрали столи та стільці, молодь до пізньої ночі розважалася співом та танцями. На гостей цей спільний обід і концерт справили приємне враження. Командант табору Лейтенант Л. сердечно дякував і обіцяв, що буде робити все можливе, для покращання нашого перебування в таборі.

Кілька відвідин громадських діячів, що мешкали у Франкфурті, в Головній Кватирі Американських Збройних сил в справі нашого перебування за ґратами дали свої наслідки.

Одного дня прибув з Головної Кватири з Франкфурту бригадний генерал в супроводі старшин. Він обійшов майже всі бараки. Цікавився проблемами нашого життя. Питав, чого нам не вистарчає. Від'їзджаючи запевнив, що в скорому часі наше становище зміниться на краще. Це нас ще більше окрилювало. Але "чорна рука" робила своє. Табір наповнювався все більш тривожними чутками, що ми все ж мусимо їхати додому, хочемо того, чи ні, а найближчим часом нас всіх видадуть силою совітам.

Часто люди, повертаючись з Герсфельда, переказували, що це не тільки американці таке кають, але й українці, добре поінформовані з надійних американських джерел, що може всіх і не видадуть, але "советських громадян" — то нема ніякого сумніву. Один поважний громадянин, громадський діяч, прислав листа своєму приятелю з запевненням / йому хіба в Головній Кватирі так казали/, що всіх советських

громадян вивезуть силою, а галичанам та старим емігрантам боїтись нічого, їх перевезуть кудись в інший табір.

Напруження росло з кожним днем і одного разу досягло кульмінаційної точки. Приїхав один з наших людей і зі страхом об'явив, що в Герсфельдському таборі "КрігсшULE" начують советські авта з військом, які приїдуть з втра за "советськими громадянами" в наш табір. На питання, чи він бачив ті машини, він нічого конкретного сказати не міг, а тільки повторював, що йому це казали під строгим секретом полки, які мешкають в тому таборі. Чергова большевицька провокація не було ясно. Але табір загудів, мов збурений рій бджіл. Провід табору категорично відкинув правдивість чутки. Були в бараки післані люди, які реально дивились на речі, для заспокоєння решти людей. Одночасно було скликано нараду і обговорено чутку і її правдивість. Перевірки не мали ніякої можливості, бо після 8 год. вечора нікого з табору не випускали. Ризикувати втечею через драти не мало сенсу, бо до Герсфельду 22 км., ніч, при забороні взагалі ходити вночі та ще в прикордонній смузі.

Були прийняті рішення, на всякий випадок приготувались до захисту. Детально розроблено план спротиву. Бомбосховище, що було під горою, поряд з табором, намічалось як місце, куди ми прориваємось і спроваджуємо жінок, дітей і старих а всі здорові, міжчини мусять активно чинити спротив, аж до обеззброєння советських воєнків. А коли не буде ніякого сумніву, що нас будуть силою видавати, ніхто живий не дається, б'ємось до загибуні. Краще смерть в нерівному бою, аніж в катівні НКВД. Це був не жарт. Всі готові були на таке, поступовання, іншої думки не було.

В ті хвилини серед нас не було "старих" і "нових" емігрантів, і галичан. Всі були українцями, які рішили дорого віддати своє життя. Запасались, хто чим міг, залізними палками, сокирами, ножами. Була посилена внутрішня охорона. Табір майже не спав, чекаючи ранку. Ніч тягнулась, здавалось, без кінця. Довго очікуваний ранок приніс розрядку: приїхало унрівське авто з харчами і шофер з'ясував дійсний стан. В "КрігсшULE" ночували дві машини советського червоного хреста, які повертали на свою зону, і не маючи перепустки через кордон, залишились ночувати і вже виїхали з Герсфельду.

Так провалилась чергова советська провокація. Але скільки тривоги коштувала вона нам всім? Один Господь знає, та ті, що пережили це. Нерівний табір, проф. В-в відвідав американського губернатора Герсфельду. Розмова пройшла в дружній атмосфері. Наше становище з кожним днем кращало.

Одного дня американська озброєна варта була знята була знята. Ми знову на волі? Ми могли виходити з табору вільно! Ікось не вірилось. Перші дні, як можна йти в любий час, куди хочемо. Але ніхто й не думав кудись виїздити. Так звиклись за час нашого вимушеного перебування в цьому таборі, в глибокій долині серед лісу. Ми були повними господарями в таборі.

На другий же день курсанти-шофери витягли розбиту Абельзоном машину проф. В-ва і взялися за ремонт. За кілька днів вона була готова. делегация готувалася до виїзду до Ашафенбурга для обрання керівних органів ШЛУБ. делегация від'їхала на відремонтованій машині під бадьорі вигуки таборян. Пастивої дороги, дорогі друзі! гукали всі. Наш український поліцай з українською пов'язкою на рукаві відсалютував від'їжджаючим, коли машина виїздила з подвір'я табору. Знову відчинялись ворота у світ, в творче життя!

З кінця жовтня м-ль Штерн була усунена в праці. На її місце був призначений англієць з аристократичного роду, полковник Шортгозе, велфар-офіцером - французенка м-ме Гарсе. При першому від'їданню табору таборяни прихильно зустріли їх і почастиували обідом. Новий директор був задоволений станом нашого табору. Коли він

від'їздив до Герсфельду, де була його резиденція, таборяни дружно провожали його. Незабаром знову приїздив генерал з головної квартири. Уважно оглянув бараки і цікавився, як ми дивимось на можливість зимівлі в них. На закінчення розмови висловив припущення, що нас перевезуть кудись в інший, кращий табір.

Одного дня приїхав губернатор Герсфельду і заявив нашому керівникові, що він має наказ влаштувати нас на зиму як найкраще. Він запропонував поїхати і оглянути з ним приміщення, в яке він має дати нас на увазі перевести. Поїхали і оглянули. Приміщення чудове, гарні устаткування, але... всього один км від советського кордону! Керівник табору відхилив запропоноване, пояснюючи, що близькість кордону унеможливиє нам перетізд туди, хоч побутові умови дуже вигідні. Губернатор погодився і обіцяв, що нас перевезуть до Герсфельду, в "Крігсшуле" після перенесення поляків, які там мешкають, до Касселю. До Герсфельду вислали чоловік двадцять людей для прискорення ремонту приміщень.

14 листопада 1945 р. о год. дванадцятій з подвір'я Герфи виїхала перша машина, на якій розгорнуто національний прапор. Шум машини, шелест соснового лісу, спів і радісні вигуки відїзджаючих злились в одну симфонію - перемоги!

Герфа для нас закінчилась щасливо і переможно!

Частина VI.

На подвір'я "Крігсшуле" в Герсфельді в'їхали з розгорнутим національним прапором і урочисто підняли його на щоглу. Люди розвантажували свої речі і почали розмішатися в призначених для кожного приміщеннях. Коли люди в основному вже влаштувалися, керівництво табору приступило для налагодження культурно-освітнього життя в нових умовах. Приміщення для церкви було відведено адміністрацією УНРРА в бувшому гаражі. Кілька чоловік - ентузіастів взялися відразу до обладнання приміщення, яке було надзвичайно забруднене. Юнаки брати Д. взялись художньо оформити церкву та намалювати образи. Робота кипіла. За два тижні відновили свою роботу всі курси, гуртки та школа. Через кілька днів по нашому приїзді на місце вивезених поляків привезли біля 400 чоловік литовців, лотиських та естонців.

Вони так само вивісили свої національні прапори. Над приміщенням табору тепер уже майоріли прапори чотирьох дружніх народів.

Це не сподобалося зв'язковим старшинам советів. Вони рішуче вимагали зняття національних прапорів. Тому за пропозицією й порадою американського військового командування одного ранку замість національних прапорів був піднятий над будинком "Крігсшуле" американський прапор, прапор держави, під охорону якої ми стали.

16 грудня в таборі було велике свято посвячення новозбудованої православної церкви Св. князя Володимира. Вранці відбулась урочиста служба Божа, а ввечері була відкрита виставка українського мистецтва: вишивки, малярство, різьба і інше.

На закінчення свята був улаштований концерт, який мав особливий успіх в гостей та наших співмешканців-балтийців. З нагоди нашого свята з головної квартири УНРРА прибули фоторепортери й зробили багато знімок із окремих моментів свята і взагалі з таборового життя. Частина знімків була опублікована в американських і англійських газетах та журналах. життя в таборі з кожним днем нагадувалося, хоч щоденно доводилося стикатися з певними труднощами. Труднощі створювали навмисно два офіцери УНРРА, м-ль Гарде та Сімон, обидва французи.

М-ль Гарде, як вельфар офіцер, на кожному кроці чинила труднощі з приміщенням для курсів та дитячого садка.

Коли курсанти-шофери з наїзвруйнованого приміщення, до того нічим не зайнятого, устаткували кімнату для практичного навчання по мотору, то м-ль Гарде зчинила неймовірний галас, обзиваючи всіх українців непристойними словами, гримала на коменданта табору, що вона не допустить зайняти без її дозволу приміщення. І вона того в якійсь мірі дотрималася, бо те приміщення забрали під укрівський гараж. Кімната дитячого садка стояла замкнута від грудня 1945 р. до травня 1946 р. На прохання української адміністрації віддати ключ від кімнати, бо вони самі хочуть устаткувати дитячий садок як найкраще, вона завжди відповідала, що вона зробить все сама. Своєю поведінкою і вмішуванням в дрібні справи і зволіканням їх створювала незадоволення в мешканців табору. Де тільки могла, жалілася на українців, ганьбила їх, наскільки була здатна.

допомагала їй в цій роботі м-ль Сімон. Тільки ця вже робила більш скрито і делікатно. В розмовах з українцями вона завжди весело посміхалася і нагадувала, що все таки українці мусять їхати додому, і напевно скоро поїдуть, хочуть того вони, чи ні. Характерно, що її улюбленою книжкою був підручник російської мови для французів, виданий в Москві. На обкладинці нього красувався відомий усім портрет Сталіна з узбецькою дівчинкою на руках. Кожному українцеві кидалося це у вічі, а вона, таємно посміхаючись, перегортала листки цієї книжки і показувала малюнки з "щасливого" життя советських громадян.

З половини січня 1946 стали щодня демонструвати безкоштовно кінофільми, чого раніше не бувало. Звичайно всі мешканці відвідували з охотою кожен картину.

Так життя проходило в таборі до 26. лютого. В цей день, - а ми його будемо пам'ятати довго - в час чергового безкоштовного кіносеансу, де були майже всі українці, тиженько в'їхала до табору машина з советськими офіцерами і вони, ніким не помічені, зайшли в бюро УНРРА. М-ль Гарде завчасно постаралася відіслати всіх українців, які працювали в бюро УНРРА, на "дуже цікаву кінокартину", як вона говорила. Українська картотека була занесена в кабінет директора полк. Шортгозе і двері замкнули. Советські офіцери почали "знайомитись" з мешканцями табору, переглядаючи всю картотеку, і виписуючи відомості про українців-політемігрантів. М-ль Гарде в захопленні помагала їм. Але шия в мішку не втаїти. За якийсь час командант табору п.Б. довідавшись про мету приїзду советських агентів, пішов до кабінету директора. Після довгого і настирливого стукання, двері відчинилися і на порозі з'явилася червона, розгнівана м-ль Гарде. На вимогу команданта пояснити йому причину приїзду "гостей", вона відповіла криком і з тріском замкнула двері. На рішучу повторну вимогу коменданта також ніяких пояснень не дали, а директор відмовився навіть прийняти його.

Люди, довідавшись про подію, покинули дивитись кінокартину, вийшли всі на подвір'я перед бюро УНРРА і рішучо запротестували проти дій директора полк. Шортгозе та м-ль Гарде.

Але вже було запізно, советчики зробили, що їм було потрібно і відійшли.

Командантом табору були негайно скликані загальні збори українців і одногласно ухвалено скласти письмовий протест за підписом всіх мешканців і подати в відповідні установи.

На другий день протест був вручений директору полк. Шортгозе. Копії американському військовому командуванню та ЦПУЕ у Франкфурті. Не злиг по натурі, але безвольний, оплутаний шенетами французької комуністки Гарде, полк. Шортгозе не знаходив слів до виправдання і тільки повторював, що він діяв по інструкції, яку, однак, він повинен показати українським представникам. Стало відомим, що советчики уклали список на 120 чоловіків-українців.

Потягнулися дні нервового напруження і морального пригнічення. Безкоштовних кіносеансів більше не було, бо вони стали вже не потрібні.

Передбачаючи спроби примусової "репатріації" - українська група герсфельдського табору УНРРА обговорювала своє становище на загальному зібранні 18.III.1946. Всі висловились проти примусової репатріації. Тоді президія зборів провела письмений опит всіх з власноручним і добровільним підписом своєї думки, кожним, на запитання, чи він хоче повертатися на батьківщину, чи ні. Було гарантовано повну можливість вільного висловлення своєї думки і рішення кожним. Характерно, і це треба особливо підкреслити, що жоден українець не висловився за бажання репатріюватися. Така одностайна постава всіх скріпила на душі маленьку герсфельдську колонію українців.

Між іншим, м-ль Сімон потхала у відпуску і більше не повернулася, а на її місце приїхав англієць, адвокат Дженкінс.

На початку березня табір облетіла вістка, що в м-ль Гарде вкрадено з магазину 25 тисяч цигарок і ніби це зробила дівчина-білоруска, яка прибірала в магазині. Таборна поліція зробила обшук у неї і знайшла кілька пачок цигарок. Це дало можливість Гарде посадити до в'язниці "винну". Але 25 тисяч - не мала кількість, їх треба знайти, бо Гарде стурбована, що ДП не зможуть даліше одержувати приділу цигарок. Вона викликала МР і, загнавши всіх людей по кімнатах, робилося детальний обшук. МР перевернули всі бідні пожитки біженців. Обшук не дав ніяких наслідків. Та й не диво, бо хто уважно придивлявся до проведення обшуку, той міг зрозуміти, що шукають не цигарок, а чогось іншого, - переважно зброї. Хоч про це ніхто не говорив, та наступні події potwierдили наші спостереження.

"Винну" білоруску засудили на рік в'язниці. Зброї ні у кого не знайдено - і Гарде заспокоїлася.

Наслідки всіх цих "репетицій" не заставили довго на себе чекати. О год. 10 ранку 25. березня 1946 року табір був оточений військом. На подвір'я табору в'їхали військові вантажні авта, бронемашини з приготовленими до бою гарматами та скорострілами.

Слідом за ними увійшла колона озброєних американських солдат в кількості до 150 чоловік. Всім таборянам було наказано розійтись по своїх кімнатах. На запитання команданта, яка мета прибуття війська, директор, полк. Шортгозе не відповів, а сказав, щоб він йшов до своєї кімнати. Всі гадали, що це нова якась контроля і розійшлись по кімнатах.

Біля дверей кожної кімнати на всіх поверхах були поставлені по одному озброєному американському солдату, а всіх кімнат нараховується в приміщенні до 120. Ніхто не знав, що робиться на коридорах і в сусідніх кімнатах, бо нікого з кімнат не випускали. Хвилину через десять по коридорі першого поверху почалась якась вогтузня. З кімнати, куди це найкраще було чути, відчинились двері. Американський вояк з рушницею загородив дорогу, але п.п. Д. ? К. п. бачили таку картину: чотири вояки за руки і за ноги тягнули молодого хлопця, П., він спротивлявся. Коли дотягнули його до вихідних дверей, він ногами вперся в одвірки, і вояки не могли з ним справитись. Тоді п. д., схопивши на руки свою дитину, відіпхнувши вояка від дверей, вискочила на середину коридору і закричала нелюдським голосом. Вояк намагався затягнути її до кімнати, але в цю мить всі двері відчинилися, і люди, побачивши що діється, вибігли з кімнат, хоч як намагались їх волки затягнути назад до кімнат, вживаючи грубу фізичну силу.

До дверей, де змагався ще п. П. з п'ятьма вояками, вмить збігли натовп і вступили двері. Зчинився страшний галас. Вояки розгубилися і безпорадні броили по коридору. На крик вояків з'явився дир. Шортгозе, Гарде і старшина американської армії, який керував цією операцією. Всі таборяни кричали, протестуючи проти насильства. Тоді керівники операції запропонували таборянам виділити делегацію для переговорів. Коли командант табору ще з двома поважними громадянами, пішли до бюро, на запропоновані переговори, люди не пустили їх, бачили арешту і вимагали вести переговори тут, в присутності всіх.

Переговори почались. Українська делегація стояла в коридорі проти входних дверей, оточена таборянами, а дир. Шортгозе, Гарде і американський старшина по той бік дверей на сходах.

Першою вимогою української делегації було: негайно вивести військо з табору і зняти охорону навколо табору. Тільки тоді делегація приступала до дальших розмов. В цей час на верхніх поверхах счинився так само крик, доносились розпучливі зойки жінок та дітей. Частина людей прорвалася на перший поверх, збираючи з ніг американських воїнів, які хотіли їх затримати.

Директор Шортгозе, Гарде і американський старшина пішли до бюро. Військо покинуло приміщення, а згодом і подвір'я табору. Машини так само відїхали. Лишилось кілька американських старшин та три бронемашини. Всі люди вийшли на подвір'я. Директор оголосив, що буде мітинг. Бронемашини підїхали ближче до людей з трьох сторін, грізно позирючи наведеними дулами гармат та скорострілів, на безборонних чоловіків, жінок та старих.

На одну бронемашину виліз американський старшина і дав такі пояснення: "120 українців, на яких є список, мають бути перевірені. Вони хотіли вивезти їх в інший табір, а після перевірки, як що хто ні в чому не винен, повернути назад до табору Герсфельд. Тепер ця комісія почне завтра цю роботу, т.е., 26-го березня в нашому таборі. Всі, кого викликать, мають з'явитися, на цю комісію. Хто не з'явиться добровільно, тому буде гірше". - заявив на закінчення своїх пояснень американський старшина.

На домагання української делегації три українці мають бути присутні на комісії з правом дорадчого голосу" - додав на закінчення мітингу офіцер УНРРА - Трайманіс. В наслідок цієї "операції", кілька чоловік мали сердечні удари, а гром. з. від побиття американськими воїнами і нервового потрясення був відправлений до лікарні.

На другий день 26. березня о год. 9-ій ця комісія почала свою роботу. Українські представники домагались додати в анкету ще одне питання: чи хочеш, чи ні повертати на батьківщину?

Питання в анкеті були чисто військового характеру: в яких арміях служив, де і коли був у полоні. СENSE анкети було легко зрозуміти кожному.

Одехто з переляку, покинув табір і розбігся.

Так минуло 26-27 березня. В час роботи комісії список чомусь був скорочений з 120 чол. до 73, з яких всі здорові люди з'явилися на комісію.

28. березня о десятій годині у вечері прибула комісія і викликала наших представників. Були оголошені висліди комісії: 9 чоловік комісія визнала за полонених советської армії і тому за Ілтинською угодою мають американці видати їх советам, чи вони хочуть того, чи ні. Українській делегації було запропоновано видати тих 9 чоловік. Українці рішуче відкинули цю вимогу, заявивши, що ввіт не знає таких прикладів, щоб політичних емігрантів видавали урядові, який їх переслідує. Американці грозили, що візбмуть людей силою, військом.

Українці на це відповіли одно: "Робіть, що хочете. Сила по насій стороні", і покинули засідання. З напруженням чекали наслідків розмови.

Делегація коротко поінформувала громадян, які зібралися на першому поверсі, про наслідки комісії і її домагання. Все було відомо, що військо в місті чекає наказу оточити табір. Було дано розпорядження, всім зійти на перший поверх і замкнути двері. Чинити моральний спротив до останку, але уникати всяких провокацій. Ніхто не смів бити чимсь воїнів, але голосно протестувати проти насильства.

Всі українці бігли на перший поверх. Балтийці тримались нейтрально, залишившись на верхніх поверхах по кімнатах.

За кілька хвилин військо оточило табір, заповнило подвір'я. В'їхали пусті вантажні авто - бронемашини і танки з наведеними на приміщення дулами гармат і скорострілів. Двері були закріплені залізними засувними ґратами та забарикадовані шафами, ліжками, столами, стільцями. В тяжкому напруженні чекали розвитку подій. Слабіші розкодилися по кімнатах, жінки і діти були разом з чоловіками на коридорі. З вікна було видно, як видавали старшини розпорядження і колони вояків направлялись в будинок в оба виходи. Військо все прибувало.

Не сподіваючись такої організованості з боку українців, американці спочатку спинилися. Але потім було дано наказ: розбити барикади і брати всіх мужчин. Біля двох годин тривала нерівна боротьба. З вікон були викинуті чорні прапори з написом: "СОС!" і плакати в англійській мові: "Де демократія?" "Де свобода людини, за яку пролилося море крові?" "Протестуємо проти насильства!" Та це не допомагало. Барикади були розбиті. Жінки з дітьми стали спереду, взявшись за руки, не допускаючи чоловіків. Скремі вояки в нерішучості стояли перед живою стіною жінок і дітей, але знайшлися і "відважніші", грубо вихоплювали по одній жінці і вкидали до кімнат, приставивши посилену варту. Крики, зойки, які далеко було чути по місті через відчинені вікна, досягли кульмінації. Дехто знепритомнів і тіт же падав, вояки брали такого за руки й за ноги і заносили до кімнат, не подаючи ніякої допомоги. Коли на хвилину крик стих, командант табору крикнув, щоб великими групами заходили до кімнат і барикадувалися. За хвилинку коридор спістів. Заки американці спам'яталися, що сталося, в частині кімнат люди забарикадувалися знову меблями, ліжками, власними речами. Вояки винулися до кімнат, по чотири чоловіка брали одного українця і виносили на подвір'я. Там другі перехоплювали і силою кидали в авто, мов дрова. Не один вже був поранений.

Найдовше чинили опір в кімнаті Ч.50, куди скупилось понад 40 людей. Уже авто були повні людей, а цю кімнату не можна було здобути. А здобути треба було за всяку ціну, бо в ній була делегація і чільні громадські діячі. Барикади були розгромлені і всі мужчини силою вкинуті до авто. Тяжко пораненого, з великою кровотечею на голові п.ч. без всякої медичної допомоги також вкинуто до авто. Командант табору з викрученим пальцем, з побитим обличчям, тричі вискакував з машини і коли його востаннє, мов поліно дров, вкинули до авто, втратив фізичну можливість спротивлятися.

В одній кімнаті жінка мала тяжкий сердечний приступ. Наша перекладачка звернулася з проханням до вояків, щоб викликали лікаря, але на це ніхто не звернув уваги, і з кімнат нікого не випустили.

Багато було жахливих подробиць цієї баталії, про які не місце тут писати, бо й частково це було описано й надруковано в американських та канадських українських часописах.

Заревли сирени бронемашин, розриваючи зневірені душі українців і перед великою охороною в супроводі бронемашин, везли невідомі кулі бачків, чоловіків і братів.

Серед вивезених були відомі громадські діячі, В. Долонко, м.ф. В. Ветухов, теперішній заступник голови ЦПУ в Німеччині, відомий церковний діяч, семидесятилітній Ів. Гаращенко. Крім нього попали туди ще два "військових" - 78-літній Лукаш та 73-літній Осипчук.

На першому поверсі було, як після Мамаєвого побоїща. По розтрощених меблях і порваних речах бродили жінки і діти в страшному розпачі. Уже ніхто не плакав. Настала депресія, апатія, безнадійність. Важко було встановити, скільки чоловіків взяли.

За півтори години військо відійшло. Як трагічно й в той самий час комічно виглядає операція: на 370 українців з дітьми, жінками, хворими і старцями включно, було викликано, крім місцевого гарнізону, ще за 45 км. з Фульди значні "підкріплення". Всього було більше 500 чол. вояків. В місті було спинено всякий рух.

Місцеві німці пізніше говорили, що в час війни 1945 р. менше американського війська наступало на Герсфельд, ніж тепер на малий табір беззбройних українців.

Ні директор Шортгозе, ні Гарде нікуди не показувались ні в час поцій, ні після. Передчасно покинувши працю, кудись виїхали. Чи вони завершували свою попередню кайнову роботу, чи їх нарешті сумління мучило - вони виїхали з табору - невідомо.

Над вечір повернулися до табору два "полонені-червоноармійці" - дідусі Осипчук та Лукаш. Від них довідалися, куди вивезено насильно взятих людей.

В околиці Герсфельду був табір, де були за часів Гітлера полонені з Червоної Армії. З приходом американців там були ув'язнені німецькі полонені. В цьому таборі посадили наших людей. Табір обнесений навколо кількома рядками колючого дроту. Крім того кожен барак так само орожений колючим дротом. На чотирьох кінцях стоять вежі, де розміщені вартіві, озброєні автоматами та кулеметами. Табір ясно освітлений прожекторами. Про втечу будь кого нема чого й думати. Зовнішню охорону несли американці, а внутрішня служба була в німецьких руках з бувший військових. Німецька обслуга вела себе грубо й задикувато по відношенню до українців.

Двох з них випустили, але третього - Гаращенко - ні, тому що він значився в списку 120. Знали советчики, кого вносити в списки, хоч ні доленко, ні Ветухов ні Гаращенко ніколи в советській армії не служили, бо для того навіть вік їх не підходив, однак вони за всяку ціну хотіли мати їх, бо знали їм ціну. Ганялися ще за ними дома, тяжко карали, але довідалися, що вони в Герсфельді і вирішили добути їх та остаточно знищити. Взагалі вся Герсфельдська група їх дуже тривожила і мабуть не одну ніч не спали советчики, складаючи оперативний план ліквідації цієї групи.

Підходящі помішники були знайдені в особах Гарде, Сімон, безхарактерного Шортгозе та деяких інших осіб.

Цілу ніч в таборі майже ніхто не спав. На ранок попередній коменда табору, п. д., який не так давно вернувся з лікарні, при підтримці найближчих друзів і решти громадян взяв на себе ініціативу привести в порядок та потурбуватися про долю вивезених.

В розмові з дир. Шортгозе він поставив такі питання: де люди? Що з ними буде?

Шортгозе відповів щось невиразне.

Тоді п. д. заявив, що табір настроений оголосити десятиденну голодівку і з чорним прапором влаштувати демонстрацію по місту, а губернатору вручити протест з вимогою повернути всіх вивезених. Це розв'язало язик директору.

Він запевняв, що комісія вже почала свою роботу і через годину люди почнуть повертатися додому. П. д. на це заявив, що він стримає людей на годину від їх рішення, але коли то буде неправда, то за наслідки він не бере на себе відповідальності.

Гарде нервово бігала по кабінету, щось кричала, плакала, стукала по столу кулаками, а Шортгозе почав кудись без кінця дзвонити по телефону. Добуток попередження вплинуло. Через годину почали з'являтися перші "полонені".

Вони розповіли, що коли їх привезли до табору і силою зігнали з авт, то направили невеликими групами в різні бараки, відібравши всі речі: годинники, ножі, гребінці, документи, і цигарки. Все те, чим чоловік міг загодіти собі смерть.

Іка уважність і турбота!

Пораненим була дана подана поміч німцем-санітаром: примітивне спинення кровотечі.

На голик ліжках, дрижучи від холоду, нервового потрясіння, люди дочекались ранку. Багато з них було в сорочках, навіть без піджаків, але коли жінки принесли одіж, то варта відмовилася передати.

В дев'ятій годині ранку прибула туди мішана американсько-советська комісія. Американську делегацію очолював полковник Дункан, а советську майор Васілев. Перекладав американський старшина з "русько-американської зв'язі" на ім'я Морж, який немалу, але дивну роль відіграв в цих подіях. Коли були розбиті барикади, в таборі, він ходив по коридорі: і кімнатах і злотно наказував воякам, кого брати. Вояки виконували наказ. Так він наказав забрати коменданта табору, п.Б., Доленка і Ветухова. В час роботи мішаної комісії вже за дротами, він ніби займав прихильне становище до українців і "рятував як міг", як він пізніше заявляв. А коли викликали п. Доленка, / поза списком, але допитували найдовше/, то він, іронічно посміхаючись, спитав: "Ну, що допомогли вам барикади?"

"Честь дорожче смерті!" - відповів коротко йому Доленко. На комісію викликали по одному чоловіку. Знову ж виконували такі ж анкети і відповідали усно. Багато допитував Васілев. Але наші люди стали на шлях бойкоту і на його питання не відповідали. Тоді він змушений був просити американців, щоби ті ж питання поставили й вони. Тоді люди відповідали. В комісії з американського боку помітний був перелом: вони почали захищати українців, відкидаючи закиди советських представників.

Коли полк. Дункан вигукував: "окей" - це означало волю, коли мовчав, то того відводили в уже ізолюваний барак. Тим по суті був підписаний смертний вирок - примусова видача советам за якимсь пунктом А, Б чи С Ілтинської угоди. Дуже хотів майор Васілев затримати Доленка, Ветухова, Гаращенко, але ні під один пункт Ілтинської угоди не міг їх підвести, а полк. Дункан вигукнув своє "окей" і вони були звільнені.

На кінець не повернулось 16 чоловік. М-р Дженкінс був від УНРРА присутній на комісії з дорадчим голосом, як юрист. Він цілковито розумів безглуздість цієї комісії і від всієї душі захищав, як міг, людей. Вечером від досвірено сказав виконуючому обов'язки коменданта п.Д., щоб добути на і'ять людей додаткові документи, які б їх виправдували, бо їм загрожувала примусова видача советам. Нагайно було вжито всіх заходів і потрібні документи взяті від членів родини і передані м-ру Дженкінсу. У вечір американський старшина привіз список на 48 людей, які в загальній суматосі 28.3. не потрапили в авто, а в списку 120 були. Вимагав добровільної явки цих людей на комісію в той табір, інакше візьмуть силою, а коли втечуть, то все одно будуть розшукувати, тільки тоді буде гірше.

Комендант п.Д. зібрав всіх людей, що були в списку. Вирішено було: йти добровільно всім.

30.3. вранці 43 чоловіка, попрощавшись, від'їхали на комісію. Лише 5 втекли в таборі - хоч почували за собою ніякої вини, хоч і що ненависть до більшовиків.

По обіді більшість вернулася, а 21 чоловік лишилось. На п'ять чоловік був оголошений список, що будуть видані советам, а 16 мають переглянути наново, бо совети пункт "С" Ілтинської угоди розуміли по своєму, а американці по своєму. Полк. Дункан запитав Головчу Кватуру. Там відкинули советську трактовку того пункту і 16 чоловік на другий день звільнили. Лишилися безнадійно п'ять. Ранком УНРРА запитала, чи бажають їх члени родини їхати разом з засудженими, чи ні. Жінки і діти плакали і ставали на коліна перед Шортгозе і Гарде і благали про помилування / за яку вину?/ їх чоловіків і батьків. Гарде також плакала і як Юда цілувала осиротілих дітей. А годину тому, як довідалася, що тільки п'ять затримали, в великим обуренням вигукнула: "Чому так мало?"

Я думала, найменше 40-50" - і моя навчена бігала по кабінету директора і грозила йому кулаком. Та Бог милостивий, і при активному втручання м-ра Дженкінса трьох ще вдалося вирвати.

Два були вивезені силою. Чка їх для - невідомо.

В таборі поволі стихали хвилі пролетівшого смерчу. Остаточна розв'язка наступила дуже скоро. Дія "чорної руки" була надто явна і шита білими нитками.

Директора Шортгозе і Гарде звільнили з праці за протизаконні дії. Гарде боронилась, як левиця. Вона викликала всіх комендантів українців і балтийців і вимагала письмового ствердження, що вона робила все добре, захищала всіх ДП, і що всі мешканці табору, через своїх комендантів, вимагають / підкр. моє - автор/, щоб її залишили і надали в цьому таборі. Та цю її вимогу всі коменданти відхилили. Вона впала в истерику і її винесли до Червоного Хреста.

Не тільки ДП були проти неї, але і решта офіцерів УНРРА. На другий день полк. Шортгозе і м-ль Гарде покинули табір.

Так безславно закінчилась їх ганебна провокація - видача списків політичних емігрантів-бездержавників українців їх ворогам - советським агентам.

Частина VII.

Що ж далі? А далі пішли комісії за комісіями. 2-го травня виповнювали анкети, на цей раз і балтийці. Виповнювали більше ніж 20 питань "так" або "ні". В основному всі питання зводились до того самого: в яких арміях служив, де і коли й в якій ранзі, які одержував німецькі документи, чому виїхав з дому та чому не хочеш повернути.

Через кілька днів був так званий таємний плебісцит. Анкета з трьох питань без зазначення прізвища. Знов, чи хочеш, чи не хочеш повертати на батьківщину. Коли "ні" - то чому? Проголосили наслідки, що були такі: на 750 чоловік один написав, що хоче їхати додому, решта відповіла "ні". В скорому часі той, що написав "так" виїхав. То був румун по національності.

16-го липня знову виповнювали анкети майже попереднього змісту, тільки більше заплутані.

Бувші підсоветські люди після виповнення анкет стверджували, що запитання на цих анкетах було укладено безумовно при активній участі советчиків, бо стиль тих анкет був надто знайомий ще з часів виповнювання десітків, а може й сотен подібних їм ще на "родіне" в час найбільшого сльва сталінської конституції.

З комісіями трохи втихло. Тоді "чорна рука" почала знову акцію: пускати всякі провокаційні чутки, розповсюджувати наклепи на активних громадських діячів, одних називаючи "фашистами", других "більшовиками" і подібними іншими кличками.

Малосвідомі, або амбітні одиниці українців, часто з особистих поррахунків, дрібних таборових непорозумінь, підспівували їм. Іржа повільно їсть залізо, а все таки роз'їдає здорові частини.

Так і поєднання і вперта більшовицька розкладницька робота в сла деякі ускладнення між окремими групами таборян, і без того перебуваючих в тяжких побутових і моральних умовах.

В кінці лютого почалась знову комісія. Вдруге виповнювали анкети від 16. липня і крім того по одному чоловіку заходили на усні допити. Уважно перевіряли всякі документи, видані від 1939 року до 1945 року. Молодих чоловіків роздягали до пояса, шукаючи знаків СС. інок питали про чоловіків, а чоловіків про жінок, дітей від 15 років нарівні з дорослими. Що знає ця дитина, коли в 1939 році мала 9 років.

дітей питали про батьків, а батьків про дітей.

В наслідок цього "скрінінгу" 43 українців з невідомих причин /досі/ позбавили прав ДП, виселили з табору УНРРА і перевезли в німецькі табори під німецьку "опіку". Причину позбавлення прав ДП нікому не сказали.

На домагання української адміністрації так само відповіді не дали. Цей "скрінінг" болюче відбився на деяких родинах: виключили чоловіка, батька, а дітей і жінку залишили в таборі і навпаки - виключили двох жінок, а чоловіків з дітьми залишили.

Порядок такий: виключений не має права залишатися в таборі УНРРА, а решта родини не виключені можуть, а коли ~~ніхто~~ не хоче лишатись, то з виключенням батька чи з матір'ю можуть їхати в німецькій табір і решта родини "добровільно" зрікшись статусу ДП.

Більшість родин осталась розбиті: виключені живуть в німецькому таборі, - за 100- 250 км, а решта в таборі УНРРА, надіючись, що апеляційна комісія може повернути права ДП.

Апеляції подані ще на початку листопада 1946 року, але новий рік минув, а рішень на їх прохання нема.

На початку листопада приїхала до нас на місце Гарде / як то тяжко підібрати людину !/ міс Олех, полька-американка по походженню, добре володіє польською мовою, розуміє російську й українську. За перших же днів своєї праці внесла повний розгاردіаш в культурному житті мешканців табору, у виданні пунктів за працю, одягу та взуття.

Зуміла викликати за кілька днів обурення всього табору і інших бюрових робітників. Ганяє їх всіх для контролі роботи в школі, на курсах, в майстернях і навіть в українській таборовій канцелярії. Вона хоче знати все, що де робиться. Кожен, навіть не учитель, зможе собі уявити обурення учителя, коли прийшов контроль в особі 15-ти літньої дівчини, яку міс Олех післала для щоденної контролі школи.

Заплутала так справу з оплатою пунктами працюючих, що годі з нею розплутати. Крім того привезла з собою дівчинку, ніби польку, яка їй у всьому допомагала заводити порядки. З кожним днем росте невдоволення в таборі з її "роботи". Через якийсь час вона привезла ще двох "офіцерів" - поляків. Один з них почав наводити "порядки" в харчовому склепі, з якого робітники на другий день хотіли тікати, а другий почав "керувати" працюючими. Він ходив на місце праці робітників і "співчував", як їм тяжко працювати на чужині, а що дома значно краще. Робітники зрозуміли, до чого він веде, обступили його. Агітатор теж зрозумів, що натрапив не на таких, розгублено почав частувати цигарками і якимось непомітно зник.

Остаточно ясними стали нам дії міс Олех і її друзів, коли познайомились з інструкцією головної УНРРА в Німеччині про так звану добровільну репатріацію українців та балтійців.

Все те, що робила міс Олех і продовжує робити цілковито сходиться з дрогонівською інструкцією. Нема змоги пересказати всього змісту її, бо вона має 11 друкованих сторінок, але найхарактернішим є таке: за півтора року українці з великими труднощами обилися, що тепер нас визнають одну націю, звідки б хто не походив. Але головний директор Вітінг одним розчерком пера все це скасував: його інструкція ділить українців на "советських", "польських" і "старих емігрантів", а цими ознаками мають стаборувати українців. З одної нації зроблять три "піднації".

Всіх, хто спротивлятиметься репатріації, ізолюватимуть в окремі табори, де тим часом репатріація не провадитися не буде !

Списки "советських" громадян можна передавати советським репатріаційним старшинам. І безліч подібних "добродійств" на зразок: арештувати тих, які мають великий вплив на людей і агітуватимуть проти заходів УНРРА.

Всі описані події в нашому таборі говорять, яка загроза знову нависла над нами.

УНРРА - старанно підбирає виконавців цієї інструкції / для прикладу - Гарде, Олех, / - і усуває всіх офіцерів, хто не хоче виконувати цієї ганебної роботи. Велику рідцю маля висока військова установа, коли вступила в лице прямо колишньому генеральному директорові УНРРА - М. Вардья, що в таборах УНРРА, - в апараті УНРРА ховаються советські агенти НКВ, які виконують кайдівну роботу за наказом Москви. Міс Олех має вже свій "актив", як радить інструкція, в особах привезених з собою політків та темного егентурного елементу - росіє і білорусів, яких українці давно вимагали усунути з табору, як підозрілих і дискредитуючих чесне ім'я втікачів-українців.

Але УНРРА на це не звертає уваги, а тепер міс Олех використовує їх для агітації за поворотом на "родіну", а також для поширювання всяких провокацій та зневіруючих чуток.

Коли кінчиться репатріація - нічого не відомо, бо це тримається в таємниці і УНРРА ботється навколо цього політичного шуму та галасу. юрби, як каде інструкція.

Найкраще все зробити "несподівано" і "потиху", щоб нещасні, дезорієнтовані ДП не зорієнтувалися звідки воно є, і щоб під загальний шум, найбільше "добровільно" повернулись на "родіну".

В таборах і скрізь виголошуються високогуманні промови в захист ДП і парламентах і в ООН, але суворості дійсності далеко не така. В теорії нам наданий азиль, як політичним емігрантам, а в практиці директор Втінг цілком таємно видає антигуманні, антиморальні, драконівські інструкції про поворот на "родіну", а міс Олех і ті подібні з холодним цинізмом виконують їх.

Чи будуть проводити експерименти над сотнями тисяч жертв жахливих світових струсів?

Надій на Юга, що може Всемогутній врозумить і поверне на добрий шлях людських чеснот сильних світу цього.

Одне, що окрилює нас всіх - це віра в перемогу Правди над Злом!

Герофельд-Німеччина,
січень, 1947 р.

П І С Л І М О В А . . .

Що коли було закінчено друкувати ці короткі замітки про життя Герсфельдської громади, настигли такі події, що призвели до ліквідації цього табору. Тому, щоб зовсім закінчити в коротких зарисках історію Герсфельдської Групи українців-політємігрантів, залилось ще сказати про деякі події, і перетягнути на нове місце в більший український осередок.

В другій половині січня 1947 року міс Оісх був звідьнена з посади / і побуть **на справилася з покладеними на неї обов'язками** /, а на її місце приїхала полька Шиманська. Вона повела себе в перші дні перебування у таборі стримано і обережно. Ми так зрозуміли, що настя справу з досить вишколеною особою, і тому більш насторожились. Та вона не з'аставила довго чекати на **свої** питання: почала **викидати** по одному чоловікові, докладно допитувати про минуле, що їй де робив дома до війни, коли прибув до Німеччини і як, що робив тут, чи є родичі дома на батьківщині і на еміграції, їх прізвища і адреси. І так півтори-дві години кожного. Всього ставилось від 50 до 70 питань. Всі відповіді друкувалися в англійській мові, підписувати допитуваному не давали і не читали, що там записано з його слів. "Насливому" ДП пані Шиманська чемно дякувала і відпускала.

Звідьвшись про нові методи заманювання на гачок, українські представники пішли до директорки табору міс Гронет для з'ясування справи. Вона намагалась переконати делегацію, що їй нічого не відомо про перевірку і тому вона обіцяє вяснити про те і повідомить українців про все докладно. 24-го січня вона дала таку відповідь: перевірка заряджена військовою владою, а УНРРА має її провести, бо вона / УНРРА / краще знає кожного. Ці перевірки: виключити всіх, хто не має права на опіку УНРРА та знайти "військових злочинців" (?). Крім цього вона зачитала головні пункти анкети. Ікі знайомі питання: Відчувалось, що ми не в таборі політємігрантів, яким теоретично надано право азилу, а дець по той бік "залізної завіси", і готуємось до нової "чистки". Директорка запевняла, що це не є "скрінінг", а "УНРРА-Рев'ю", це просто ближче знайомство з кожним ДП.

29-го січня 1947 року директорці був поданий писний протест, в якому було зазначено такі відомості не потрібні ні УНРРА, ні тій більшє американській військовій владі, а хіба що урядові, від якого ми втекли і який нас переслідував і переслідує далі, як політичних ворогів, що не поділяють доктрини марксівського комунізму.

Але Шиманська настирливо викликала людей. Основна маса дотримувалась загальної постанови і не йшла на "УНРРА-Рев'ю", але були й такі, що йшли, головним чином москалі. 30-го січня приїхав лейтенант К., заставши Шиманську за "роботою". Він відіслав допитуваних, забрав усі виповнені анкети і наказав припинити перевірку. Тепер всім стало **відомо**, що це так зване "УНРРА-Рев'ю" проводиться самими співробітниками УНРРА, всупереч постанові військової влади. Те саме підтвердилось і по повідомленням Головної Квартири у Франкфурті, про що було оголошено в пресі. 3-го лютого лейтенант К. знову приїхав і заявив голові таборової Ради, п. В., що люди мусять іти на перевірку. А в кінці переїзду Вернер доїзв, що хто не піде на перевірку, той буде пригусово репатріюваний. Їй зава здивувала нас всіх, але ми не повірили, що таке мог сказати лейтенант К. . . / Пізніше з'ясувалось, що дійсно лейтенант К. . . цього не сказав, а Вернер змушений був вибачитись перед ним за такий "ширий переклад".

4-го лютого міс Гронет скликала загальні збори таборян і півтори години то умовляла, то загрожувала всім, хто завтра не піде на перевірку. Вона так само посилювалась на заяву лейтенанта К. про примусову репатріацію. Але на велике її здивування і обурення 500 чоловік присутніх вислухало все мовчки не завдавши навіть одного питання по суті справи. Так мовчки і розійшлися.

На другий день вона поставила в ультимативній формі таку вимогу нашим представникам: коли до години 5-ої вечора люди не підуть на перевірку, то вона уступає з посади директора табору, табір буде ліквідований і люди малими групами розвезуть по всій американській зоні. Перед 5-тою годиною, з доручення таборової Ради, секретар ради п.З... дав таку відповідь міс Гронет: інформації УНРРА і військової влади є протилежні, а тому до остаточного висусування цієї справи в Головній Кватирі американської військової влади у Франкфурті ніхто на перевірку не піде.

Директорка не уступила і табір не ліквідували. Пробували ще якийсь час умовляти наших представників, але з того вже нічого не вийшло, бо і головна УНРРА заявила, що то роблять окремі дистрикти на власну руку. Скоро і пані Шиманська зникла з табору. х/

Раніше міс Гронет перейшла на працю в дистриктову УНРРА, на її місце був призначений "тимчасово" пан Вернер, який всім своїм єством ненавидів українців.

Конфлікт між українською громадою і Вернером ускладнювався ще й тим, що Таборову Раду він не визначав, а комендант К-цький був призначений директоркою Гронет проти волі громади / обраний комендант п.М. був виключений з КП в листопаді 1946 року. Кілька разів Таборова Рада намагалась поставити обраних комендантів раніш п.Б., пізніше п.К., але це не вдавалось.

В другій половині травня п. Вернер вимагав звільнення 10-ти кімнат, нібито для службовців дистриктові УНРРА. Фізично це зробити було неможливо, бо табір і без того був переповнений. Стався новий конфлікт, комендант К-цький пішов у відставку, а його заступив раніш обраний п.К... УНРРА хотіла частину людей вивезти до українського табору Корнберг, але виключно так званих "польських" українців. Після довгих переговорів був знайдений компроміс: українці звільняють три кімнати, нікого з табору вивозити не будуть, і назначити нові вибори, бо речинець урядування Таборової Ради кінчався, з тим, що обраний комендант буде фактично директором табору, а п. Вернер буде лише спостерігачем від УНРРА.

20-го травня були оголошені нові вибори. З того дня роз'явилась виборча гарячка. Існо було одне, що в таборі є дві основні групи: прихильники КУК-у і прихильники "блиск чого відокремлення", і мізерна групка 10-15 чоловік тих, що ніякої влади не терплять, коли вони не дійшли самі до неї, попросту деструктивна рхічна група.

Ві основні групи почали між собою переговори про складення спільного списку кандидатів. Після довгих розмов до згоди не дійшли. Прихильники "блискучого відокремлення" вимагали персонального голосування за кожного виставленого кандидата всупереч виборчому правильнику ЦПУЕ.

х/ Як стало нам відомо, п. Шиманська заарештована американською військовою владою в липні 1947 року. Її мають обвинувачувати у співпраці з німцями в чинілому і з советами тепер.

Вони мали на увазі і своєю незначною більшістю провалити всіх кандидатів прихильників КУК"у, без огляду на придатність чи не придатність своїх кандидатів, бо вартість кандидатів оцінювалася лише приналежністю до групи. Прихильники КУК"у відстоювали погляд ділового відбору кандидатів. На це ніяк не могли погодитись противники, бо вони мали одиниці здатних до керівництва таборовим життям людей. Тоді прихильники КУК"у запропонували пропорційність, але друга сторона поставила такі вимоги, що з ними ніяк не можна було погодитись. Коли греко-католицький священник роз'яснив своїм вірним, що вони мусять голосувати л и ш е за греко-католиків, а православних викреслювати, то переговорювати далі не було сенсу. Так стало два списки кандидатів: Ч. 1-православних, Ч. 2. греко-католиків.

Поза цими списками лишилась "дика" групка, яка замість того, щоб приєднатися до одного із списків, почала провокаційну розкладову роботу. Вони поширювали наклепи на окремих кандидатів списку Ч. 1, а завершили тим, що випустили газетно-літературну і провокаційну листівку, в якій захищали не існуючі тяжкі обвинувачення на людей, що користувалися і користуються повним довір'ям усієї української громади, як то й показали наслідки виборів. Висліді голосування були такі: від списку Ч. 1-7 делегатів від списку Ч. 2 - 8 делегатів. 2-го червня на першому організаційному засіданні майже при одностайних ухвалях були обрані: директором табору п. д. ... від списку Ч. 1. головою таборової Ради п. Б. ... від списку Ч. 2., заступником директора /комендант української групи/ п. К. ... від списку Ч. 2, заступником йому п. К. р. ... від списку Ч. 1., заступником голови Ради п. С. ... і секретар Ради п. З. ... обое від списку Ч. 1. /Заступниками директора були також обрані по одному від житошів і литовців, які теж входили тепер в загально-таборову Раду./

Після такого, може несподіваного для "диких" і п. Вернера, висліді виборів почалась клопітлива щоденна праця нової Управи. Фактично керівництво табором перейшло в руки українців. Вичайно, таким станом речей не дуже були вдоволені ні міс Гронерт, ні тим паче п. Вернер, хоч на зовні показували ніби повну лояльність. Але за кулісами почались інтриги, бо вони не могли погодитись з таким станом.

1-го червня директору табору п. д. ... міс Гронерт заявила, що за рішенням військової влади і головної УНРРА табір в Герсфельді ліквідується. "Польські" українці будуть перевезені до табору в Корнберг, біля Вебри/, а "руські" українці і "нансонівці" не не відомо куди. На такий поділ, який УНРРА весь час намагалась зробити, п. не міг погодитись і тут же запротестував. Відбулась бурхлива розмова протягом майже цілої години. Компромісу то і було знайти. П. припинив розмову, заявивши, що цю справу українська Управа буде вивчати у компетентних колах військової влади, тим більше, що міс Гронерт ніяких письмових розпоряджень не пред'явила.

Таборова Рада на другий день відрядила дві делегації: одну до місцевої військової влади, а другу до Франкфурту в ІШУЕ, щоб з'ясувати дійсне становище ліквідації нашого табору. Обидві делегації привезли однакову відповідь: такий штучний поділ українців, УНРРА робить на власний розсуд, ніяких розпоряджень в цьому напрямку військова влада не давала. Більш того, в Головній Кватирі у Франкфурті заявили, що коли б вони раніше були поінформовані про дійсний

стан в Герсфельдському таборі, то він навіть не був би ліквідований, але тепер є вже пізно.

17-го червня о годині 13-ій дня, раптом табір був оточений американським військом. Всі мешканці табору були дуже схвильовані. По коридорах і кімнатах було чути плач жінок і дітей. Військо зайшло по двір, коридори будинку і нікого з кімнат не випускало. Коли п. д. звернувся за поясненням до п. Вернера, той ухилювався від відповіді і пішов до своєї кімнати. Тоді п. д. телефоном вкликав міс Гронерт і вимагав пояснень. Вона заявила, що їй нічого не в домо, але обіцяє приїхати в табір. Тим часом п. д. з'ясував причину прибуття війська. Американський офіцер, що керував цією операцією пояснив: минулої ночі пограбовано якийсь німецький карцовий склеп, і німці твердять, що то зробили українці з табору. Було також 5 чол. німців з кримінальної поліції. Обшук не дав ніяких наслідків. Військо відійшло, а ми ще більше насторожились, бо цей обшук нагадував нам березень 1946 року.

Того ж дня міс Гронерт заявила, що їй врешті все рівно, хто куди поїде, але частина людей має виїхати в Мюнхенгоф біля Каселя до російського табору. Це колишній так званий болдирівський лагерь.

19-го червня 1945 року в Герсфельд прибула перша група втікачів - українців з Тюрингії, яка й поклала початок організації Герсфельдського табору.

19-го червня о 9-ій годині ранку українці навантажили убогі свої пожитки і примостилися сами на них. Рівно через два роки -X/ помічали ми Герсфельд.

До Корнбергу виявили бажання їхати всі українці в кількості 44 чоловіка, крім тих що лишилися в Герсфельді на працю, а до Мюнхенгофу виїхали лише росіяни.

На першій машині майорить національний прапор, під спів відїжджаючих машини рушають з подвіря.

Висновки:

а. Поценна і правдива інформація про українців ворожо наставленами до нас елементами, які працювали в УНРРА, /головним чином росіяни та латинці/ приводила часто до непорозумінь між українцями і робітниками УНРРА. Робітники ж УНРРА замість того, щоб об'єктивно підходити до кожної справи, приймали все в кривому дзеркалі, як дійсність.

б. Негативне трактування українців окремими службовцями УНРРА потягується інспіруванням ворожих сил, які безперечно проникли в апарат УНРРА.

в. Військова американська влада завжди втручалася в ці конфлікти і об'єктивно розв'язувала їх, хоч окремі робітники УНРРА намагались запутати справи.

г. УНРРА, як харитативна організація, проробила величезну роботу, і ганебна робота окремих її службовців не зменшує ролі, яку вона виконала.

І регорнулася ще одна сторінка життя Герсфельдської громади.

Корнберг, 24 липня 1947 року

Автор

УКРАЇНСЬКИЙ
Б. 3344
БУДЕН-АРТІС